

Б. В. Дергалюк,
к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки і підприємництва,
Національний технічний університет України
"Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського"
ORCID ID: 0000-0001-8791-9121

DOI: 10.32702/2306-6806.2019.10.65

СВІТОВІ МОДЕЛІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТРУКТУРНИХ ЗРУШЕНЬ В ЕКОНОМІЦІ

B. Dergaliuk,
PhD in Economics, Associate professor, Associate professor of economics and entrepreneurship department,
National technical university of Ukraine, "Igor Sikorsky Kiev polytechnic institute"

WORLD MODELS OF STRUCTURAL CHANGES STATE REGULATION IN THE ECONOMY

У статті досліджено практику світових моделей державного регулювання структурних зрушень в економіці. Однією із моделей державного регулювання структурних зрушень в економіці виступає американська модель, що є основою для реалізації структурної політики пасивного типу, яка відповідно передбачає мінімальне втручання держави у функціонування суб'єктів господарювання. Американська модель державного регулювання структурних змін передбачає цільову орієнтацію уряду на інтенсифікацію інноваційних процесів та підтримку дифузії науково-технічних розробок у виробничій сфері економіки, налагодження ефективного державно-приватного партнерства. Дослідження японської моделі державного регулювання дало можливість заключити, що вона передбачає активний напрям державної структурної політики, що обумовлено посиленою роллю держави у регуляції динаміки структурних зрушень економічної системи, активному залученні державою інструментів як прямого, так і опосередкованого впливу на процеси структурних трансформацій. Регулювання в японській моделі здійснюється, орієнтуючись на пришвидшення структурних зрушень у рамках державних програм структурного розвитку економіки та завдяки державно-приватного партнерства. Дослідження європейської моделі дало можливість виділити такі її особливості: орієнтація на усунення територіальних асиметрій розвитку; відхід від практики здійснення галузевої підтримки та дотування пріоритетних виробництв; пріоритизація інфраструктурного напрямку розвитку та розбудови інформаційної економіки; створення сприятливих умов для ринкових взаємодій, що виключає пряме втручання держави у формування направленості структурних перебудов економіки.

The article examines the practice of world models of state regulation of structural shifts in the economy. It has been found out that structural policy is defined as a set of goals and directions that form a system of guidelines for engaging state regulation instruments in order to stimulate structural transformations. Approaches to defining global models of state regulation of structural changes is the separation of two directions opposite to its economic nature regarding government intervention in the regulation of economic processes that have found their wide application in most developed countries, according to the historical and cultural conditions of their development, and traditions in the organization and regulation of public relations. One model of state regulation of structural shifts in the economy is the American model, which is the basis for implementing a structural policy of the passive type, which accordingly provides for minimal government intervention in the functioning of economic entities. The American model of structural changes state regulation involves the government's targeted orientation to

intensify innovation processes and support the diffusion of scientific and technological development into the productive spheres of the economy, establishing effective public-private partnerships, where key market needs are key, and scientific advancement promotes regional, thus stimulating the processes of dynamic economic growth. The study of the Japanese model of state regulation has made it possible to conclude that it envisages an active direction of state structural policy, which is conditioned by the enhanced role of the state in regulating the dynamics of the economic system structural shifts, active involvement of instruments by the state, both direct and indirect influence on the processes of structural transformations. Regulation in the Japanese model is carried out, focusing on accelerating structural shifts within state structural economic development programs and through public-private partnerships. The study of the European model made it possible to distinguish such features as: orientation towards elimination of territorial asymmetries of development; a departure from the practice of providing industry support and subsidizing priority industries; prioritizing the infrastructure direction of information economy development and development; creation of favorable conditions for market interactions, which eliminates the direct intervention of the state in shaping the orientation of structural restructuring of the economy.

Ключові слова: державне регулювання, структурні зміни, політика структурних змін, моделі державного регулювання структурних змін, світовий досвід.

Key words: state regulation, structural change, structural change policy, models of state regulation of structural change, world experience.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Основою ефективного та стабільного розвитку економічної системи незалежно від притаманних їй специфічних ознак є існування врівноваженої структури, що, в свою чергу, обумовлює одну з ключових функцій держави щодо ліквідації так званих "провалів ринку" та забезпечення інтенсифікації розвитку ринкових суб'єктів.

Збалансованість структури визначається таким станом економічної системи, за якого досягається оптимальне поєднання виробничого, кадрового, науково-технічного, зовнішньоекономічного та іншого потенціалу держави, а саме інтегральним результатом їх взаємодії порівняно з існуючими потребами ринку та наявністю можливостей до подальшого розвитку та удосконалення.

Досвід прогресивних країн свідчить, що можливість побудови врівноваженої структури економіки напряму залежить від обраної стратегії соціально-економічних реформ, націлених на стимулювання позитивних структурних здвигів, що власне відповідає предмету структурної політики держави [5, с. 62].

Саме тому сьогодні актуалізуються питання дослідження проблематики побудови ефективною та збалансованою структурною політики на основі вивчення світових моделей та зарубіжного досвіду державного регулювання структурних зрушень в економіці.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичні питання формування ефективною структурної політики стимулювання позитивних структурних зрушень у розрізі державного регулювання знайшли своє широке висвітлення у науково-методичних напрацюваннях українських вчених економістів, що представлені у численних статтях, монографіях, дисертаціях. Особливу теоретичну цінність щодо глибини та ступеня проробки згаданої проблематики представляють роботи таких вчених: В. Вергун, В. Вишне夫斯基, О. Головченко, С. Давимука, О. Крихтін, П. Єщенко, І. Лубчук, Г. Захарчин, С. Пашков, С. Мочерний, Н. Скірка, А. Філіпенко, І. Яремко та ін.

Поряд з тим, враховуючи складність та комплексність описаних вище проблем, поглибленого дослідження потребує розгляд світових моделей та досвіду регулювання структурних зрушень з метою уникнення контрпродуктивних заходів держави і створення позитивних передумов розвитку за рахунок використання прогресивних інструментів структурної політики.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є з'ясування світової практики державного регулювання структурних зрушень в економіці з метою імплементації певних елементів моделей державного регулювання в Україні із урахуванням економічних та інших особливостей її функціонування. Для вирішення поставленої мети було досліджено найбільш унікальні моделі державного регулювання структурних змін.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Структурне зрушення (часом використовується поняття "структурний зсув") в економіці в загальному випадку можна визначити як істотну зміну кількісних співвідношень між різними секторами, галузями, регіонами, типами підприємств, технологічними укладами й іншими характеристиками економічної системи [4, с. 10].

Структурна політика визначається комплексом цілей та напрямів, які формують систему орієнтирів щодо залучення інструментів державного регулювання з метою стимулювання структурних трансформацій. Водночас кінцева мета представляє собою досягнення таких структурних пропорцій, які б забезпечили збалансованість макроекономічних індикаторів, формування сприятливого інвестиційно-інноваційного середовища, усунення галузевих та регіональних асиметрій розвитку, диспропорцій у рівнях науково-технічного розвитку тощо.

Класичним підходом до визначення світових моделей державного регулювання структурних зрушень є виділення двох протилежних за своєю економічною природою напрямів, які знайшли своє широке застосуван-

ня у більшості розвинутих країн, у залежності від історико-культурних передумов їх розвитку, а також традицій щодо організації та регулювання суспільних відносин.

Почати пропонуємо з розгляду однієї з таких моделей, а саме американської. Деякі дослідники визначають базовою основою для реалізації такої моделі структурну політику пасивного типу, яка відповідно до своєї назви передбачає мінімальне втручання держави у функціонування суб'єктів господарювання. Головним регулятором економічних відносин виступає ринковий механізм. Держава в такій системі може лише частково впливати на ринкові процеси, опосередковано використовуючи економічні та нормативно-правові засоби впливу. Сам ринковий механізм функціонує шляхом змін норм прибутку у різних галузях, що і провокує відповідні переливи капіталу. Такі коливання норм прибутку дозволяють досягти гомогенізації економічного простору у контексті розподілу матеріальних ресурсів та капіталу, що загалом сприяє оптимізації структури економіки і супроводжується зростанням її ефективності.

Негативні чинники виявляються у високому рівні невизначеності та ризиках, пов'язаних зі стабільним функціонуванням економічної системи, наріжним каменем якої виступає ринковий механізм. Крім того, цілковите утвердження даної моделі є довготривалим процесом, побічним ефектом якого є можливі негативні соціальні наслідки.

Хрестоматійним прикладом реалізації такої моделі є Сполучені Штати Америки (тому таку модель і називають американською), яким вдалося побудувати таку систему економічних відносин, за якої її структура модифікується залежно від поточних потреб ринку та перспективних напрямів спрямування ресурсів.

Починаючи з 80-х років ХХ ст., причиною структурної трансформації економіки США було значно прискорення темпів науково-технічного прогресу, поява новітніх форм і методів організації, а також управління інноваційними процесами, розширення можливостей адаптації різних сфер господарства країни до нововведень [1, с. 6].

Головною причиною успішних процесів структурної трансформації економіки США є цільова орієнтація уряду на інтенсифікацію інноваційних процесів та підтримку дифузії науково-технічних розробок у виробничі сфери економіки. Варто наголосити на винятковій ролі у цьому процесі якісно сформованої нормативно-правової бази та раціонального розподілу владних повноважень. Федеральний уряд делегує повноваження зі створення цільових програм науково-технічного розвитку, що дозволяє місцевим урядам формулювати та ініціювати дослідження, які користуються попитом серед компаній, представлених на місцевому ринку. В свою чергу, федеральний уряд забезпечує правове врегулювання питань комерціалізації прав на використання наукових розробок, здійснених за підтримки уряду.

Таким чином, відбувається налагодження ефективного державно-приватного партнерства, у якому ключовими орієнтирами виступають потреби ринку та науковий прогрес сприяє регіональному збалансуванню структурних пропорцій, при цьому стимулюючи процеси динамічного економічного зростання.

Наступною моделлю державного регулювання структурних зрушень є японська, яка часто визначається дослідниками як активний напрям державної структурної політики, що обумовлено посиленою роллю держави у регуляції динаміки структурних здвигов економічної системи. Насамперед, це виявляється у активному залученні державою інструментів як прямого (інвестиційна активність держави у сфері підтримки цільових секторів та галузей економіки, вплив на процеси ціноутворення, розробка цільових планів та програм роз-

витку тощо) так і опосередкованого (широке використання інструментів фіскальної стимуляції, нормативне регулювання тощо) впливу на процеси структурних трансформацій.

Окрім того, використання згаданих інструментів державного регулювання здійснюється, орієнтуючись на пришвидшення структурних зрушень у рамках попередньо розроблених державою програм структурного розвитку економіки. У відповідних програмах здійснена пріоритизація напрямків розвитку у розрізі окремих галузей та виробництв, їх якісна типізація відповідно до рівня економічних показників.

Слід відзначити, що японська модель позбавлена недоліків американської, пов'язаних з виникненням соціальних проблем (безробіття, поглиблення доходної диференціації, криміналізація суспільства), однак надмірне втручання держави іноді загрожує посадовими зловживаннями, низкою корупційних ризиків та пригніченням приватної підприємницької ініціативи.

Своєрідним фундатором такої моделі була Японія, яка в свій час за рахунок провадження політики активного державного втручання у процес структурних трансформацій змогла створити основу для розвитку високотехнологічної економіки та досягти стабільних темпів економічного зростання.

Задля більш повного уявлення про економічну природу японської моделі варто розуміти історичні передумови виникнення таких підходів до управління структурними зрушеннями. Зародження цієї концепції відбулося у післявоєнні часи, коли пріоритетними питаннями для Японії стало збереження власного економічного суверенітету та відновлення виробничого потенціалу. Не менший вплив справило також географічне розташування країни та природно-кліматичні умови, що відзначаються високою сейсмічною активністю.

У 80-ті роки минулого століття в Японії реформи здійснювалися не під тиском зверху, а в ході реагування на коливання ринкової кон'юнктури. Водночас застосовувалися форми та методи державного регулювання економіки, що залежали не тільки від стратегічних цілей і завдань суспільства, а й від конкретних обставин і причин. В економічній політиці роль держави визначалася на основі принципу, згідно з яким держава повинна бути направляючою і орієнтуючою силою у визначенні основних напрямків розвитку економіки та стимулювання цього розвитку, але не керівною або рушійною силою його функціонування [7, с. 115].

Одним із перших кроків японського уряду стала якісна диференціація усіх галузей промисловості та окремих виробництв з метою виявлення непродуктивних депресивних галузей економіки з ціллю їх подальшої ліквідації. Подібна практика поширена і досі. Уряд постійно здійснює моніторинг ефективності роботи галузей й може прийняти рішення щодо їх вибіркової підтримки або цілковитого згортання чи перенесення за межі країни. Водночас урядом здійснюється стимуляція процесів зниження ресурсоемності виробництв, тобто підтримка ресурсозберігаючих технологій як перспективного напрямку впровадження інновацій, що знайшло своє відображення на мікрорівні у вигляді формування концепції ощадливого виробництва (lean production).

Уряд здійснює свою діяльність у рамках державно-приватного партнерства, розробляючи довгострокові плани стратегічного розвитку, де визначає ключові напрями структурних трансформацій економіки, за погодженням з представниками великого бізнесу, на яких покладається виконання відповідних програм.

Впровадження новітніх систем управління виробництвом, що дозволяють досягати відповідних цілей, дало можливість Японії підвищувати продуктивність праці в 80-ті роки на 10 % щорічно [6, с. 175].

Існує думка, що структурна політика як Японії, так і Південної Кореї була помилково націлена (принаймні на початку) на розвиток ресурсо- та енергоємних галузей як, наприклад, металургія та видобувна промисловість. Але оскільки металургія є базисом для розвитку машинобудування, обробної промисловості та її високотехнологічних секторів, то стає зрозумілим, що уряди цих країн закладали основу для довготривалого економічного зростання своїх економік [2, с. 86].

Використання японської моделі також характерне для таких азійських країн, як Південна Корея та Сінгапур.

На нашу думку, окрім традиційних американської та японської моделі варто виокремити також європейську модель, оскільки специфіка здійснення державного регулювання структурних змін у цій групі країн має особливості, відмінні від підходів, на яких базуються попередні дві моделі.

Використання європейської моделі характерне для країн, що входять до складу Європейського Союзу і для яких властиве органічне поєднання окремих елементів японської та американської моделей. Європейський Союз є великим інтеграційним утворенням, що об'єднує країни з високим, однак достатньо неоднорідним рівнем розвитку як окремих галузей, так і економіки в цілому, що потребує особливого підходу до регулювання структурних зрушень на рівні наддержавних структур об'єднання. Відмінними рисами такої моделі є: орієнтація на усунення територіальних асиметрій розвитку; відхід від практики здійснення галузевої підтримки та дотування пріоритетних виробництв (що має на меті підтримку конкурентних взаємодій на європейських ринках та уникнення формування монополічних структур); пріоритизація інфраструктурного напрямку розвитку та розбудови інформаційної економіки. Ключовою характеристикою європейської моделі є прагнення до створення сприятливих умов для ринкових взаємодій, що виключає пряме втручання держави у формування направленості структурних перебудов економіки.

Важливим аспектом розгляду окремих моделей регулювання структурних зрушень є вироблення чіткого розуміння виключної необхідності провадження комплексної, економічно-обґрунтованої структурної політики, адже наслідки нехтування даною проблематикою можна спостерігати у деяких країнах Азії та Латинської Америки. Результатами таких дій є поступовий перехід до сировинної економіки та поглиблення економічної залежності; деінтелектуалізація економіки; активізація міграційних процесів; екологічні проблеми; загальне розбалансування структури економіки.

Світовий досвід свідчить, що структурна політика перестає бути компенсуючою і у все більшій мірі орієнтована на розвиток — формування сучасної інфраструктури, активну підтримку малих підприємств, розвиток інноваційної активності, систем перенавчання. Очевидно, перехід до більш відповідального і практичного формування стратегій структурного розвитку передбачає не тільки модернізацію понятійного апарату, а і зміну підходу влади, бізнесу і соціуму до реалізації довгострокових планів [3, с. 5].

Виходячи з вищевикладеного, можна стверджувати, що формування чітких положень та напрямків здійснення структурної політики є першочерговою ціллю країн, економіка яких характеризується загальною нестабільністю та схильністю до системних криз.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження було здійснено аналіз світових моделей державного регулювання структурних зрушень, на основі якого виділено ключові напрями оптимізації вітчизняної структурної політики. Американська модель структурної політики ґрунтується на домінуючому впливі механізмів ринкової саморегуляції та пасивній ролі держави.

У свою чергу, японська модель базується на протилежних підходах, а саме: передбачає активний вплив держави на динаміку структурних перетворень, постійний моніторинг та контроль економічних показників галузей та окремих виробництв. Компромісним варіантом щодо обох підходів можна вважати європейську модель, яка, попри значну підтримку державою пріоритетних напрямків розвитку, стоїть на ринкових засадах вільної конкуренції. Світова практика структурного регулювання є вкрай цінною для формування власних концептуальних підходів до регулювання структурних трансформацій національної економіки. Подальших досліджень вимагає імплементація світового досвіду державного регулювання структурних зрушень із урахуванням особливостей розвитку України та удосконалення на цій основі механізмів державного регулювання національного господарства.

Література:

1. Бодров В.Г., Шепетько Р.І. Структурна політика в умовах загострення міжнародної конкуренції. Міжнародна економічна політика. 2014. № 2. С. 78—98.
2. Детермінанти розвитку національного господарства: монографія / М.В. Шашина, А.В. Гречко, О.П. Кавтиш та ін., за заг. ред. П. В. Круша. Київ, НТУУ "КПІ", 2014. 276 с.
3. Манжура О.В. Зарубіжний досвід структурно-інвестиційного розвитку економіки: перспективи для України. Інвестиції: практика та досвід. 2017. № 5. С. 5—9.
4. Онишко С.В., Карпенко С.П. Динаміка сукупного попиту в Україні: структурні деформації та перспективи їх подолання. Бізнес-інформ. 2015. № 2. С. 8—14.
5. Пелех О.Б. Структурні зрушення в економіці України (2000—2017 рр.). Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2018. № 21. С. 61—67.
6. Попадинець Н.М. Стратегічні цілі державної структурної політики України. Регіональна економіка. 2014. № 1. С. 175—183.
7. Тульчинська С.О. Перспективи та домінанти розвитку інтелектуально-інноваційної системи регіонів України: монографія. Херсон: Вид-во "ПП Вишемирський В.С.", 2014. 210 с.

References:

1. Bodrov, V.H. and Shepet'ko, R.I. (2014), "Structural policy in the conditions of aggravation of international competition", *Mizhnarodna ekonomichna polityka*, vol. 2, 78—98.
2. Krush P. V. ta in. (2014), *Determinanty rozvytku natsional'noho hospodarstva [Determinants of the development of the national economy]*. Kyiv: NTUU "KPI". (in Ukrainian).
3. Manzhura, O.V. (2017), "Foreign experience of structural and investment development of the economy: prospects for Ukraine", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 5, pp. 5—9.
4. Onyshko, S.V. and Karpenko, S.P. (2015), "Dynamics of aggregate demand in Ukraine: structural deformations and prospects of their overcoming", *Biznesinform*, vol. 2, pp. 8—14.
5. Pelekh, O.B. (2018), "Structural shifts in the economy of Ukraine (2000—2017)", *Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu*, vol. 21, pp. 61—67.
6. Popadynets', N.M. (2014), "Strategic goals of state structural policy of Ukraine", *Rehional'na ekonomika*, vol. 1, pp. 175—183.
7. Tul'chyn'ska, S.O. (2014), *Perspektyvy ta dominanty rozvytku intelektual'no-innovatsijnoi systemy rehioniv Ukrainy [Prospects and domains of the development of the intellectual-innovative system of the regions of Ukraine]*, PP "Vishemirsky", Kherson, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 22.09.2019 р.